

Πρεβεζάνικα Χρονικά

Αρ. 21 (1989)

ΠΡΕΒΕΖΑΝΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ, 21 (Γενάρης-Φλεβάρης-Μάρτης 1989)

Ο Μικροαστικός χαρακτήρας στην Ελληνική κοινωνία, αίτια και επιπτώσεις

Βασίλης Φίλιας

doi: [10.12681/prch.41469](https://doi.org/10.12681/prch.41469)

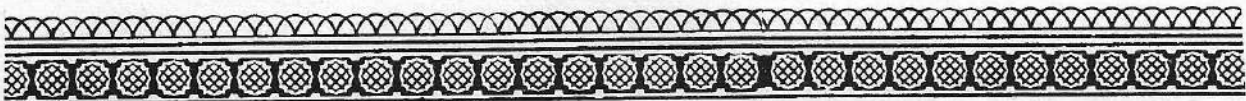
Copyright © 2025, Βασίλης Φίλιας

Άδεια χρήσης [Creative Commons Αναφορά 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Φίλιας Β. (2025). Ο Μικροαστικός χαρακτήρας στην Ελληνική κοινωνία, αίτια και επιπτώσεις: β' μέρος. *Πρεβεζάνικα Χρονικά*, (21), 1–9. <https://doi.org/10.12681/prch.41469>

Ο Μικροαστικός χαρακτήρας στην Ελληνική κοινωνία αίτια και επιπτώσεις του Β. Φίλια

(καθηγητή Κοινωνιολογίας)

συνέχεια απ' το προηγούμενο

(αλλαγή πλευράς κασσέτας)

.... Εντός των ημερών, ελπίζουμε προ του Πάσχα, βγαίνει ο πρώτος τόμος της Οικονομικής Ιστορίας της Ελλάδος, στην οποία έχουμε συνεργαστεί τρία πρόσωπα. Ο κύριος Γιώργος Κατσούλης, ο Μάριος Νικολινάκος και εγώ. Αυτή θα γίνει μάλλον τετράτομη ή πεντάτομη. Όπου θα δείτε φοβερά και τραγικά πράγματα που συνέβαιναν στην Ελληνική Οικονομία.

Μεταξύ άλλων, διότι δεν μπορώ να σας τα πω όλα, μεταξύ άλλων θα δείτε και την διαθήκη του Συγγρού. Στην οποία γράφει, σε όλη μου τη ζωή υπήρχε κλέφτης και απατεών. Εκμεταλλεύτηκα κάθε ευκαιρεία. Εβίωσα και δεν ξέρω τι άλλες εκφράσεις λέει. Αλλά εν πάσει περιπτώσει δεν μετανιώ για όλα αυτά, γιατί έτσι λειτουργούσε η Ελληνική Οικονομία.

Αντί λοιπόν αυτοί οι άνθρωποι οι οποίοι ήρθαν από το εξωτερικό αν θέλετε, άνθρωποι με κεφάλαια, που θα μπορούσαν να δημιουργήσουν εστίες, πυρήνες μιας όποιας ανάπτυξης σαυτή τη χώρα, βλέπετε απλά και μόνο διατήρησαν ένα καθεστώς μπορούμε να πούμε υπανάπτυξης και εκμετάλλευσης ευκαιριών μεσολαβητικών όλων των τύπων και με την βοήθεια του κρατικού μηχανισμού. Σε σημείο ώστε σε ορισμένα σημεία ο Τρικoupης φτάνει σε ένα αδιέξοδο, δεν μπορούσε βέβαια και να κάνει και αλλιώς αποδεικνύεται ορισμένες φορές, και αγανακτεί και στις αγορεύσεις του λέει ορισμένα πράγματα, ορισμένες αλήθειες που άλλοτε δεν έλεγε. Οι δε ξένοι μένουν κατάπληκτοι. Πως είναι δυνατόν λέει σε κάποιο σημείο ο ... ο Έλληνας ο οποίος όπου πάει παντού διαπρέπει και μια από τις αποδείξεις ότι διέπρεπε, στο πεδίο αυτό της καπιταλιστικής οικονομίας αν θέλετε, ήταν ο ρόλος τον οποίον έπαιξαν οι Έλληνες η πρώτη κατηγορία των Ελλήνων στην ανάπτυξη της Αιγύπτου. Πως είναι δυνατόν, λέει, αυτοί οι άνθρωποι στην Ελλάδα να έχουν αυτόν τον βαθμό οικονομικού πρωτογονισμού και βαρβαρότητας.

Το αποτέλεσμα βεβαίως είναι ότι αυτή η κοινωνία με τον τρόπο που διαμορφώθηκε από την πλευρά των κυρίων φορέων της οικονομίας ήταν αυτό που

σας περιέγραψα. Οι υπόλοιποι φορείς της οικονομίας δεν ήταν παρά στοιχεία δευτερεύοντα, τα οποία όπως σας είπα και προηγούμενα, βρισκόταν σε μία σχέση εξάρτησης, σε μία σχέση αντανakλαστική προς αυτή την μεγαλοαστική κατηγορία, μη παραγωγικού χαρακτήρα. Ωστόσο οι δυνάμεις αυτές οι μικροαστικές, μικροί βιοτέχνες, μικροί επαγγελματίες, αξιωματικοί, μικρουπάλληλοι και ούτω καθεξής, προσπάθησαν κατά περιόδους, έβλεπαν το αδιέξοδο και προσπάθησαν να δημιουργήσουν μία άλλη κατάσταση. Αλλά η άλλη κατάσταση δεν δημιουργείται ποτέ από κυρίαρχα κοινωνικά στρώματα, δημιουργείται πάντα από μία κυρίαρχη κοινωνική τάξη. Και έτσι δεν είναι καθόλου τυχαίο ότι μετά την έκπτωση του Όθωνα και πριν από την έλευση του Γεωργίου του Α. του Γλύξμπουργκ η προσπάθεια που έκαναν τέτοιου είδους μικροαστικά στοιχεία, που σημειώθηκαν μία σειρά εξεγέρσεις των φοιτητών, κινήματα σε στρατώνες και ούτω καθεξής, το περίφημο κίνημα Δεληγιώργη, για να ξεφύγει από αυτό τον κλοιό, από αυτή την λαβίδα η Ελληνική κοινωνία, βεβαίως δεν καρποφόρησαν. Οι κυρίαρχες δυνάμεις παγίδεψαν τελικά και αυτό το κίνημα και τον Κανάρη τον οποίον χρησιμοποίησαν για να διατηρήσουν την κατάσταση όπως ήταν.

Επί πλέον πρέπει να λάβετε το εξής υπόψιν σας ότι στο επίπεδο του κρατικού μηχανισμού μετά την επανάσταση και μετά ιδιαίτερα από την δολοφονία του Καποδίστρια υπήρχε ένας απόλυτος έλεγχος. Η Ελλάδα κυριολεκτικά αστυνομοκρατείτο. Ο δε στρατός έγινε, από κει που ήταν αυτός ο λαϊκός στρατός της μεγάλης επανάστασης, ο στρατός έγινε αριστοκρατικός. Μόνο γόνιων μεγάλων οικογενειών, δηλαδή των μεγάλων τζακιών, των παλιών οικογενειών των κοτσαμπάσηδων μπορούσαν να γίνουν αξιωματικοί. Υπήρχε δηλαδή ένα απόλυτο μπλοκάρισμα σε όλα τα επίπεδα. Και στο ιδεολογικό και στο οικονομικό και στο επίπεδο της εξουσίας, σε όλα τα επίπεδα.

Παρά το γεγονός αυτό βεβαίως δημιουργήθηκαν ορισμένες διαφυγές. Και αποτέλεσμα των διαφυγών αυτών ήταν το κίνημα του 1909. Δημιουργήθηκε η δυνατότητα μικροαστικά στοιχεία είτε στο στρατό, στο στρατό ιδιαίτερα προερχόμενοι εξ υπαξιωματικών, είτε στην οικονομία, μικροβιοτέχνες, μακροέμποροι και ούτω καθεξής, είτε στην περιοχή των διανουμένων, να επιχειρήσουν μία αναμόρφωση της Ελληνικής κοινωνίας ... ήταν η προηγούμενη δραστηριοποίηση αντίστοιχου τύπου που είχε υπάρξει στην Τουρκία με το κίνημα των Νεότουρκων.

Αυτά τα στοιχεία λοιπόν έκαναν το κίνημα του 1909 στο Γουδί και βέβαια αυτό άλλωστε αποδεικνύεται από το γεγονός ότι στην μεγάλη συγκέντρωση στο Πεδίο του Άρεως ήταν μαζεμένα όλα τα βιοτεχνικά σωματεία των Αθηνών και την συγκέντρωση αυτή την μεγάλη την λαϊκή φρουρούσαν αξιωματικοί και αυτοί ήταν βεβαίως μία μικροαστική κατηγορία. Θα περίμενε κανείς βεβαίως ότι οι προδιαγραφές της Ελληνικής Οικονομίας θα άλλαζαν μετά από το κίνημα

του 1909. Δεν άλλαξαν. Και δεν άλλαξαν γιατί; Διότι τα όποια μεγαλοαστικά στοιχεία που λειτούργησαν κοντά στον Βενιζέλο ήταν στοιχεία τυχοδιωκτικά. Και δεν είναι καθόλου τυχαία τα τυχοδιωκτικά στοιχεία της πολιτικής του Βενιζέλου. Εκφράζουν την αντίληψη την οικονομική αυτών ακριβώς των οικονομικών κατηγοριών που στάθηκαν κοντά του, των ανώτερων οικονομικών κατηγοριών. Η Ελλάδα των πέντε θαλασσών, και ούτω καθεξής. Είναι μέσα σ αυτή τη συλλογιστική. Όχι λοιπόν και τότε ανάπτυξη των δυνάμεων των παραγωγικών από μία νέα κατηγορία, έστω και καθυστερημένα, άλλωστε και άλλες χώρες μπήκανε αργά σ αυτό τον δρόμο της ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων, αλλά πάλι μία αντίληψη περιπέτειας, μέσα από περιπέτειες όλων των κατηγοριών να λυθεί το οικονομικό πρόβλημα της χώρας. Με τον τρόπο αυτό ο βιομηχανικός τομέας παρέμεινε βαθύτατα υπανάπτυκτος. Σε τέτοια κλίμακα υπανάπτυκτος ώστε μπορούμε να πούμε ότι το μέγιστο τμήμα της εργατικής τάξης, που δημιουργήθηκε ιδιαίτερα στην περίοδο 1910 - 1940 ή πολύ περισσότερο 1920 - 1940, το μέγιστο λοιπόν αυτό τμήμα αποτελείτο από εργάτες οικοδομών, από κατώτερους μπορούμε να πούμε ημερομίσθιους σε διάφορες υπηρεσίες, χειρόνακτες και ούτω καθεξής και πολύ - πολύ λιγότερο από βιομηχανικούς εργάτες. Και σε τέτοιο βαθμό παρέμεινε η υπανάπτυξη ώστε σκεφθείτε ακόμα το 1940 το 58% του Ελληνικού πληθυσμού ήταν αγρότες. Το 58%. Με μία βασικότατη καθυστέρηση του τομέα του βιομηχανικού, όπου και στο βαθμό που είχαν εισαχθεί μπορούμε να πούμε μορφές παραγωγής σχετικά εκσυγχρονισμένες, αναφερόταν περισσότερο σε βιομηχανίες που είχαν περισσότερο τον χαρακτήρα της βιοτεχνίας και ασχολούντο περισσότερο με είδη τα οποία είδη δεν χρειαζόταν καμμία ανώτερης τάξης τεχνολογία, κι όπου βεβαίως η κλίμακα της απασχόλησης ήταν πάρα πολύ χαμηλή. Έτσι ακριβώς φτάνουμε στο ότι το 1945 και πέρα μπαίνει το τεράστιο πρόβλημα της απασχόλησης ενός τεράστιου πλεονάζοντος δυναμικού στην οικονομία της χώρας, όπου ξαφνικά δηλαδή αν θέλετε εμφανίζεται ένα περίσσειμα για μία δεύτερη φορά, ένα περίσσειμα το οποίο δεν μπορεί να αντιμετωπίσει τα προβλήματα της απασχόλησης στο εσωτερικό της χώρας και αναγκάζεται να μεταναστεύσει. Δεν είναι η πρώτη φορά. Μεγάλο κύμα μετανάστευσης υπερπόντιας είχαμε και μετά από τον πόλεμο του 1897, γενικά μετά από το 1890. Είχαμε κι εκεί τεράστιο πρόβλημα μετανάστευσης, διότι απλούστατα ένα μεγάλο τμήμα του Ελληνικού πληθυσμού δεν μπορούσε να επιβιώσει. Με αποτέλεσμα ότι αναγκάστηκε να μεταναστεύσει στην Αμερική και σε άλλες χώρες, αλλά κυρίως στην Αμερική. Και την εποχή εκείνη 147.000 εντάλματα για χρέη οικονομικά εκκρεμούσαν. Μετά το 45 λοιπόν παρατηρείται αυτό το τεράστιο κύμα μετανάστευσης, που είναι και η απόδειξη ότι η οικονομία και πάλι δεν είχε αναπτυχθεί σε τέτοιο βαθμό ώστε να δώσει δυνατότητα απασχόλησης στο λαό. Έτσι παρατηρείται το τεράστιο κύμα της υπερπόντιας μετανάστευσης, δηλαδή προς την Αμερική, Αυστραλία, Καναδά και ούτω καθεξής, αλλά και κυρίως το

κύμα της μετανάστευσης που το ονομάζουμε «Ενδοευρωπαϊκή μετανάστευση». Πάνω από ένα εκατομμύριο άνθρωποι μέσα σε δεκαπέντε χρόνια Έλληνες εγκαταλείπουν την χώρα για να ζητήσουν την τύχη τους στο εξωτερικό. Το οποίο βεβαίως από άποψη οικονομική, όσο κι αν σας φαίνεται αυτό ψυχρο και τεχνοκρατικό, είναι μία κολοσσιαία απώλεια ευκαιρείας για την Ελλάδα. Διότι το πλεονέκτημα το συγκριτικό το οποίο θα μπορούσε να εκμεταλλευθεί η Ελληνική οικονομία είναι το σχετικά χαμηλό κόστος της εργασίας. Ο κόσμος δηλαδή αυτός ο οποίος μετανάστευσε, έδωσε την δυνατότητα στις δυτικές οικονομίες και κυρίως στην Γερμανική να συνεχίσει αυτό που κακώς ονομάζεται Γερμανικό οικονομικό θαύμα, όχι μόνο εμείς, αλλά και άλλες χώρες αντίστοιχου επιπέδου ανάπτυξης. Επίσης και ένα ολόκληρο κεφάλαιο το οποίο εμάς μας είχε κοστίσει σημαντικά το χαρίσαμε κυριολεκτικά σαυτές τις αναπτυγμένες χώρες. Και το έχω κατ' επανάληψη πει οι υπολογισμοί που κάναμε η ομάδα τότε των νέων οικονομολόγων μαζί με τον Καράγιωργα και άλλους είχαμε βγάλει ότι το πιο φθηνό κόστος κατά κεφαλήν του εργάτη που στέλναμε εμείς στο εξωτερικό ηλικίας 17 - 18 ετών ήταν 179.000 τότε.

Είχε κοστίσει σε μας στην Ελληνική οικονομία, διότι μέσα σαυτό πρέπει να περιλάβετε όλα τα έξοδα, ένδυση, υπόδηση, τα οποία καταβάλλονταν από τους γονείς, δεν έχει σημασία αν τα κατέβαλε κάποιος δημόσιος φορέας, εμείς χαρίζαμε λοιπόν κατά κεφαλήν στην Γερμανία ένα κεφάλαιο της τάξης των 179.000. Ήδη οι προδιαγραφές της Ελληνικής κοινωνίας είχαν γίνει. Ήδη δηλαδή η Ελληνική κοινωνία πλέον είχε πάρει μία κατεύθυνση αντιπαραγωγική, μία κατεύθυνση βασικά μεταπρατική και μεσολαβητική. Όμως μετά από τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο η κατεύθυνση αυτή γενικεύεται και μπορούμε να πούμε το όλο κλίμα το οικονομικό και το κοινωνικό γίνεται ένα κλίμα μεταπρατικό. Αυτό οφείλεται σε πολλούς παράγοντες. Πρώτα - πρώτα στο γεγονός ότι ήδη αυτός ο μεταναστευτικός πληθυσμός με τα εμβάσματα παρέχει την δυνατότητα παρασιτοποίησης σε μία πολύ μεγαλύτερη κατηγορία ανθρώπων. Και επίσης την δυνατότητα μέσω αυτών των εμβασμάτων της ματακίνησης μεγάλων τμημάτων αγροτικού πληθυσμού προς τις πόλεις, κατά τρόπο μη οργανικό. Σαυτό έρχονται αργότερα να προστεθούν και τα εμβάσματα της ναυτιλίας, η οποία και αυτή παρουσιάζει μία ανάκαμψη και τέλος αργότερα τα όποια οφέλη έχουμε από τον τουρισμό. Ολόκληρες κατηγορίες ανθρώπων είτε παρασιτοποιούνται ενώ ταυτόχρονα μετακινούνται προς τις πόλεις και παρουσιάζεται ένα φαινόμενο μιας πολύ επιταχυμένης εξόδου από τον αγροτικό τομέα, ενώ ταυτόχρονα παρατηρείται αν θέλετε μία τάσις γενική προσφυγής στον λεγόμενο τριτογενή τομέα. Δηλαδή όλοι οι άνθρωποι αυτοί οι οποίοι μετακινούνται προς τις πόλεις με αυτά τα μέσα τα οποία τους δίνονται οι άνθρωποι αυτοί δεν περνάνε σε παραγωγικές δραστηριότητες, δεν γίνονται βιομηχανικοί εργάτες, ούτε καν αυτοί οι οποίοι επιστρέφουν από το εξωτερικό οι μετανάστες, αλλά εντάσσονται στην με-

σολάβηση και στις υπηρεσίες. Αυτός είναι ο λεγόμενος τριτογενής τομέας. Είτε δηλαδή εργάζονται αν θέλετε σαν μικροεπαγγελματίες, μικροέμποροι όλων των κατηγοριών, είτε περνούν στον τομέα των υπηρεσιών όλων των κατηγοριών. Ιδιωτικών, του Δημοσίου κ.λ.π. Έτσι μετά από το 1962 έχουμε ένα δείκτη αύξησης του τομέα μεσολάβησης και υπηρεσιών στην Ελλάδα μεγαλύτερο από τον δείκτη τον οποίον παρουσιάζει μία υπεραναπτυγμένη οικονομία όπως είναι η Δυτικογερμανική. Και ακριβώς εδώ βλέπετε ήδη τον έναν άξονα της μικροαστικοποίησης.

Ο άλλος άξονας της μικροαστικοποίησης είναι το πέρασμα ακριβώς όλων αυτών των χαρακτηριστικών των μικροιδιοκτητικών, το πέρασμα και στην ύπαιθρο. Ενώ αρχικά αυτή η μικροαστικοποίηση μπορούμε να πούμε χαρακτηρίζει κυρίως τις δυο μεγάλες πόλεις και μία σειρά από μικρότερες, όσο η οικονομία αναπτύσσεται, η μικροαστικοποίηση αυτή περνάει και στα μικρότερα αστικά κέντρα, αλλά και στην ύπαιθρο.

Τα υποδείγματα ζωής τα οποία έρχονται από την πόλη τα μικροαστικά όσον αφορά την κατανάλωση, τον τρόπο ένδυσης και ούτω καθεξής, περνάνε γενικότερα, γενικεύονται και οδηγούν σε μία μπορούμε να πούμε ισοπέδωση σε όλο το χώρο. Η οικονομία αναπτύσσεται; Όχι βέβαια.

Γιατί, κυρίες και κύριοι, και οφείλουμε σαυτό το στάδιο να το διευκρινίσουμε, ανάπτυξη της οικονομίας σημαίνει ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων. Και ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων σημαίνει παραγωγικές επενδύσεις. Επενδύσεις κεφαλαίων με στόχο παραγωγή προϊόντων, για να το πούμε ακόμα πιο απλά. Η Ελληνική οικονομία αναπτύχθηκε. Βεβαίως αναπτύχθηκε. Απλά και μόνο να σκεφθείτε ότι περάσαμε από την περιοχή των 350 κατά κεφαλήν δολλαρίων μέσα σε 25 χρόνια στην περιοχή των 3.500 - 4.000 δολλαρίων κατά κεφαλήν, αυτό είναι μία μορφή ανάπτυξης, τι τύπου; εισοδηματικού. Είναι αυτό που οι Λατινοαμερικάνοι οικονομολόγοι το αποκαλούν ανάπτυξη εν υπανάπτυξει. Δηλαδή εξωγενείς παράγοντες, όπως είναι η μετανάστευση, όπως είναι η ναυτιλία, όπως είναι ο τουρισμός, που δεν συνεπάγονται ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων και αύξηση του ρυθμού των επενδύσεων των παραγωγικών, αυτοί οι εξωγενείς παράγοντες επιτρέπουν μία άνοδο της στάθμης του επιπέδου του εισοδηματικού. Χωρίς όμως να αναπτύσσονται οι παραγωγικές δυνάμεις. Αυτό είναι ακριβώς ο χαρακτήρας της υπανάπτυξης. Της ιδιότυπης υπανάπτυξης στην οποίαν βρισκόμαστε εμείς σήμερα. Ενώ το εισόδημα μας ανέβηκε και διατηρούμε μία σχετικά ικανοποιητική στάθμη, δεν έχουμε ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων.

Ένας πολύ γνωστός Αμερικάνος οικονομολόγος, ο οποίος ασχολήθηκε ειδικά με την Λατινική Αμερική, μάλιστα είναι γιός ενός μεγάλου Γερμανού λογοτέχνη ο οποίος μετανάστευσε στην δεκαετία του 30 στην Αμερική, αυτός χρησιμοποίησε έναν πολύ ωραίο όρο. Θέλοντας να ερμηνεύσει γιατί στην Λατι-

νική Αμερική έχουμε τα ανάλογα φαινόμενα. Και εκεί δηλαδή μία βελτίωση της στάθμης της βιοτικής λόγω μιας σειράς παραγόντων, χωρίς ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων. Και λέει σε ένα σημείο, σε όλες αυτές τις χώρες δεν υπήρξε ποτέ μία αστική τάξη γνήσια δημιουργική - παραγωγική, αλλά μία αστική τάξη την οποία αποκαλεί κουρελιάρικη αστική τάξη, η οποία είχε μία σχέση μεσολαβητική, «κομπραδόρες» τους λένε αυτούς στη Λατινική Αμερική, κάτι το ανάλογο το οποίο συνέβη και εδώ, «κομπραδόρικη τάξη».

Τα αποτελέσματα, κυρίες και κύριοι, είναι γνωστά. Πρώτα από όλα η διάνθιση ενός κλίματος αντιπαραγωγικού στο σύνολο του πληθυσμού. Ένα είδος εργασίας το οποίο είδος εργασίας έχει μία τάση περισσότερο ευκαιρειακής απασχόλησης, όχι μία σύνδεση ενός ορισμένου νοήματος ζωής. Αυτό είναι βασικό χαρακτηριστικό. Μία αποφυγή θα λέγαμε γενικά του μόχθου και της αίσθησης μιάς ορισμένης ευθύνης απέναντι σε ένα ορισμένο έργο. Κάτι που όσο κι αν μας στενοχωρεί δυστυχώς μας χαρακτηρίζει. Είναι αποτέλεσμα ατυχής της κομπραδόρικης μεταπρατικής, μικροαστικής εξέλιξης της κοινωνίας μας. Αυτό είναι το ένα βασικό χαρακτηριστικό.

Το δεύτερο βασικό χαρακτηριστικό είναι ο βαθμός στον οποίο έχουμε γίνει ευάλωτοι στην λεγόμενη κοινωνία της αφθονίας και της κατανάλωσης. Ο οποίος είναι, μας αρέσει δεν μας αρέσει, πολύ μεγαλύτερος και πολύ πιο καθοριστικός από εκείνον ο οποίος υπάρχει στις χώρες του αναπτυγμένου καπιταλισμού. Όπου αν θέλετε το στοιχείο της παραγωγής και της παραγωγικότητας εξακολουθεί να παίζει καθοριστικό ρόλο στην λειτουργία και στην διάρθρωση ολόκληρης της κοινωνίας, ανεξάρτητα από τα όποια αρνητικά χαρακτηριστικά.

Το βασικό στοιχείο της μικροαστικής αντίληψης και νοοτροπίας είναι η επιδίωξη ανόδου της κοινωνικής θέσης μέσω αγαθών τα οποία υποτίθεται ότι αποδεικνύουν μία κοινωνική θέση, μία κοινωνική στάθμη. Ο μικροαστός δεν καθορίζει την θέση του την κοινωνική σύμφωνα με ότι αποδίδει κοινωνικά, αλλά σύμφωνα με ότι πράγματα μπορεί να αποδείξει ότι κατέχει. Εξ ου αν θέλετε και η φοβερή τάση στην οποία παρατηρείται αυτή η αγωνία απόκτησης ασημικών, για απόκτηση αυτοκινήτων άχρηστων εντελώς, που δεν ανταποκρίνονται δηλαδή στις ανάγκες, στις δυνατότητες των Ελληνικών δρόμων, στις ανάγκες του συγκεκριμένου προσώπου, όλα αυτά γίνονται όπως πού σωστά λένε οι επιστήμονες του κλάδου μας «στάτους σίμπολις» σύμβολα κοινωνικής θέσης. Είναι καθαρά μικροαστικής συμπεριφοράς.

Επίσης άλλο χαρακτηριστικό της μικροαστικής συμπεριφοράς, για να μπορούμε να βλέπουμε κατάματα την πραγματικότητα της κοινωνίας μας, και δεν είναι μόνο της δικής μας κοινωνίας, αλλά και όλων των ανάλογων κοινωνιών, είναι μπορούμε να πούμε μία αντίληψη αντισυλλογική. Ο μικροαστός καλώς ή κακώς σκέπτεται στο επίπεδο το ατομικό, του ατομικού συμφέροντος, και δεν έχει αντίληψη συλλογικότητας. Εντάσσεται πολύ δύσκολα σε συλλογι-

κότητες. Διότι ο μικροαστός δεν έχει ταξική συνείδηση. Γιαυτό βλέπετε και σε ορισμένους κλάδους αν θέλετε της συνδικαλιστικής δραστηριότητας όπου κυριαρχεί το μικροαστικό στοιχείο εμφανίζεται αυτό το οποίο μπορούμε να αποκαλέσουμε συντεχνιακή αντίληψη. Η συντεχνιακή αντίληψη είναι η αντίληψη εκείνη η οποία δεν βλέπει το συνολικό συμφέρον της κοινωνίας, αλλά βλέπει απλά και μόνο το συμφέρον μίας ορισμένης ομάδας και μόνο κάτω από το πρίσμα του συμφέροντος αυτής της ομάδας. Αυτά όλα είναι επιφαινόμενα του τύπου και της οργάνωσης της κοινωνίας πάνω σ αυτή την μικροαστική εξέλιξη.

Βεβαίως από το άλλο μέρος στην Ελληνική κοινωνία έχουμε και μία σειρά από πλεονεκτήματα. Δηλαδή παραδείγματος χάριν στην Ελλάδα ίσως και λόγω του νεοπαγούς της μικροαστικοποίησής μας, διότι όλοι μας είμαστε κατά κάποιον τρόπο μικροαστοί, ο Έλληνας μικροαστός δεν λειτούργησε, τουλάχιστον μέχρι στιγμής, πολιτικά αρνητικά. Ενώ αντίθετα σε άλλες χώρες της Ευρώπης και συγκεκριμένα στην Γερμανία και στην Ιταλία τα μικροαστικά στρώματα αποτέλεσαν την κυρίως βάση ανάπτυξης των φασιστικών κινήσεων. Και μικροαστικοποιημένοι βέβαια αγρότες. Και οι έρευνες οι οποίες έχουν γίνει πρόσφατα απέδειξαν ότι η κρίση του 29 - 30 έπληξε πολύ περισσότερο δημόσιους υπαλλήλους, ιδιωτικούς υπαλλήλους, τραπεζικούς υπαλλήλους, μικροεπιχειρηματίες, μικροεπαγγελματίες, από ότι έπληξε τους εργάτες. Με αποτέλεσμα ότι είχαν μία σοβαρότατη μετακίνηση μικροαστικών μαζών προς το ναζιστικό κόμμα στην Γερμανία και αντίστοιχα στην Ιταλία. Σε μας ευτυχώς όπως είδατε και από τα πολύ λίγα που είπαμε για το κίνημα του 1909 οι μικροαστικές μάζες δεν λειτούργησαν τουλάχιστον στον παρελθόν πολιτικά αντιδραστικά. Δεν λειτούργησαν. Αλλά αυτή η ασφάλεια η οποία υπάρχει ως προς το παρελθόν δεν μπορούμε να πούμε ότι παρέχει και εγγύηση για το παρελθόν δεν μπορούμε να πούμε ότι παρέχει και εγγύηση για το μέλλον. Και δεν παρέχει εγγύηση για το μέλλον γιατί είδατε ότι παρατηρείται στην εποχή μας μία μετακίνηση της πολιτικής λειτουργίας προς αυτό που θα μπορούσε κανείς να ονομάσει «λαικισμό ή ποπουλισμό». Δηλαδή αν θέλετε είναι ο τρόπος εκείνος της πολιτικής λειτουργίας ο οποίος δεν απευθύνεται προς συγκεκριμένα κοινωνικά συμφέροντα και αντίστοιχα συνειδητοποιημένες κοινωνικές κατηγορίες, αλλά αναφέρεται γενικά στο λαό. Στον φτωχό λαό. Αυτό είναι ποπουλιστικό στοιχείο. Το οποίο ποπουλιστικό στοιχείο επίσης εισάγει νέες κατηγορίες, απροσδιόριστες και εξαιρετικά επικίνδυνες κατηγορίες, όπως είναι η έννοια μικρομεσαίος. Μικρομεσαίος είναι αυτός ο οποίος έχει εισόδημα 40.000 δραχμών. Αλλά μικρομεσαίος εμφανίζεται και αυτός ο οποίος έχει εισόδημα 200.000. Αντιλαμβάνεσθε λοιπόν τον βαθμό σύγχισης της πολιτικής.

Και επίσης ένα άλλο ανησυχητικό στοιχείο μέσα σ αυτή την νέα πολιτική πραγματικότητα, την οποίαν ιδιαίτερα οι προοδευτικές δυνάμεις και γενικά οι προοδευτικοί άνθρωποι θα πρέπει να αντιμετωπίσουν με πολύ σοβαρότητα, εί-

ναι το γεγονός ότι παρατηρείται μία μαζικοποίηση της αντίδρασης θα λέγαμε του εκλογικού σώματος. Μια μαζικοποίηση με την έννοια ότι, και χρησιμοποιώ αρνητικά τον όρο μαζικοποίηση, με την έννοια ότι ο ψηφοφόρος παρασύρεται μέσα σε μία διαδικασία απώλειας θα λέγαμε της συνειδητότητάς του, της όποιας συνειδητότητας του, σε μία αντίληψη σε μεγάλο βαθμό οχλοκρατική, που για μένα και με συγχωρείτε σαν κοινωνιολόγος το λέω καθαρά, εκφράστηκε πάρα πολύ σε αυτό το φαινόμενο, που δεν μπορεί δυστυχώς αλλιώς να το περιγράψουμε, την πλαστικοποίηση των τελευταίων εκλογών. Όπου δεν υπήρχαν άτομα σκεπτόμενα, τα οποία μεταξύ τους αν θέλετε είχαν να αντιπαρατάξουν μία σειρά από αντίπαλα επιχειρήματα, αλλά όπου η πάλη γινόταν μέσω σημαιών διαφορετικού χρώματος. Αυτό είναι ένα ενδεικτικό επίσης ακριβώς μίας κοινωνίας έντονα διαποτισμένης από το μικροαστικό στοιχείο, το οποίο μικροαστικό στοιχείο ακριβώς διότι δεν έχει ενότητα εσωτερική και επομένως δεν μπορεί να αναπτύξει και αντίστοιχα ενιαία ταξική συνείδηση, είναι ένα στοιχείο έντονα αμφιταλαντευόμενο πολιτικά και ένα στοιχείο επίσης το οποίο μπορούμε να πούμε από άποψη κοινωνικής ψυχολογίας έχει μία περίεργη δυσγένεια. Ενώ εισοδηματικά βρίσκεται πολύ κοντύτερα προς την εργατική τάξη, από άποψη προσδοκιών και υποδειγμάτων αναφοράς προσβλέπει πολύ περισσότερο προς μεγαλοαστικά υποδείγματα. Αυτή η κατάσταση είναι μία κατάσταση η οποία αναμφισβήτητα και στο πολιτικό επίπεδο δημιουργεί κινδύνους. Όπως άλλωστε δημιουργεί κινδύνους και το εξής. Το γεγονός ότι ο αδιαφοροποίηστος και ασυνειδητοποιήτος μικροαστός και κοινωνικά ευρύτερα αλλά και πολιτικά λειτουργεί λιγότερο με μία αντίληψη συλλογικών επιδιώξεων, των όποιων έστω και συντεχνιακού χαρακτήρα, και πολύ περισσότερο μπορούμε να πούμε κάτω από το βάρος μίας σύγκρισης που προκαλεί φθόνο. Ο φθόνος όμως δεν υπήρξε ποτέ αντικείμενο πολιτικής συνειδητοποίησης. Ποτέ. Μπορεί να οδήγησε σε μία προσωρινή συμπεριφορά πολιτική και άκρως επικίνδυνη. Ουδέποτε όμως σε μία παγιοποίηση πολιτικής στάσης ικανής να κατευθύνει αν θέλετε μία πολιτική παράταξη.

Κάτω από αυτές τις προϋποθέσεις, κυρίες και κύριοι, και της πραγματικότητας που έχει διαμορφωθεί σήμερα στην Ελλάδα, μπορούμε να πούμε ότι για μια ακόμα φορά αντιμετωπίζουμε την στιγμή της αλήθειας, όσο κι αν σας φαίνεται περίεργο. Και αντιμετωπίζουμε την στιγμή της αλήθειας γιατί. Διότι κάτω από ορισμένους όρους γενικής οικονομικής άνθησης παγκόσμιας στο δυτικό ημισφαίριο, στην καπιταλιστική περιοχή, πήραμε κι εμείς το μερίδιό μας, μικροαστικοποιηθήκαμε, ανέβηκε το εισόδημά μας. Από το 1974 και πέρα άρχισε η αντίστροφη μέτρηση. Τα φαινόμενα της οικονομικής ύφεσης που σε ορισμένες φάσεις ή σε ορισμένες περιοχές εκφράζονται και ως οικονομική κρίση. Βρισκόμαστε στο τέλος αυτής της περίεργης μεταπολεμικής ανάπτυξης, της οποίας άλλωστε το τίμημα αυτής της ανάπτυξης ήταν και πενήντα εκατομμύρια, αυτό να

μην το ξεχνάμε ποτέ. Το ερώτημα λοιπόν το μεγάλο το οποίο εμείς για μια ακόμα φορά βρισκόμαστε μπροστά ενώπιος ενώπιω, αντιμέτωποι, είναι αυτού του είδους η λειτουργία της οικονομίας μας, ο τύπος αυτός της ανάπτυξης εν τη υπαναπτύξει, μας δίνει μελλοντικές προοπτικές; Όχι βεβαίως. Και δεν μας δίνει μελλοντικές προοπτικές γιατί; Διότι το τεράστιο θέμα το οποίον αντιμετωπίζουμε σήμερα είναι το πρόβλημα της απασχόλησης και της απασχόλησης των νέων γενεών. Το ότι έχουμε εκατοντάδες χιλιάδες νέους στα Πανεπιστήμια, αυτό δεν σημαίνει ότι τους εξασφαλίζουμε και εργασία. Είναι ωραίο το σύνθημα ένας στους δυο μπαίνει. Αλλά το ερώτημα είναι τι κάνει όταν βγαίνει. Το πρώτο ερώτημα είναι αυτό.

Το δεύτερο ερώτημα είναι ότι αν θέλετε μεταθέτουμε το πρόβλημα της αναμέτρησης του νέου ανθρώπου με την εργασία του, το μεταθέτουμε ωραιότατα, διατηρώντας...

Τέλος

